

Türkiye-Balkan İlişkileri Üzerine (Geçmişten Geleceğe) Ekonomi-Politik Notlar

İrfan KALAYCI¹
Barış AYTEKİN²

Öz

Balkanlar, tarihsel anlamda bir Osmanlı bakiyesidir. Eskiden İpek Yolu'nun Avrupa'daki giriş kapısı idi; şimdi ise Orta Doğu'daki savaşlar yüzünden 'mülteci' kamplarından biri oldu. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Balkan ülkelerinin sayısı 12'ye çıktı. Balkan bölgesi ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından 'Avrupa'nın taşrası' sayılmaktadır. Merkez (Kuzey) –Çevre (Güney) ayrımına göre, Balkanlar Çevre (Güney) konumundadır, çünkü küresel ekonomiye etkisi azdır. Balkan bölgesinden şu anda üç ülke Avrupa Birliği (AB) üyesidir ve Türkiye de üyelik için müzakere masasındadır. Türkiye'nin AB'ye katılması Balkanlar için de bir kazanım olacaktır. Türkiye'nin, bir parçasıyla ait ve komşu olduğu bu bölgeyle tarihsel ve kültürel bağları kuvvetlidir. Balkan ülkeleriyle Türkiye arasında artan bir ticaret ve yatırım hacmi vardır. İki taraf da turizm sektöründe belirgin ve ortak bir çekiciliğe sahiptir. Türkiye'nin 'sürdürülebilir' bir Balkan politikası oluşmuş durumdadır. Zira Balkanlar, coğrafi ve tarihsel nedenlerle Türkiye'nin etki alanına girmektedir. Bundan sonra Balkan topraklarının savaş sahnesi yerine barış ve istikrar sahası olabilmesi için Türkiye'nin anahtar rolüne büyük ihtiyaç var. Balkanlar 'düello alanı' olursa, herkes kaybeder ve hatta AB bile çökebilir.

Anahtar kelimeler: *Türkiye-Balkan ekonomik ilişkileri, sürdürülebilir Balkan politikası.*

¹ Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü; irfan.kalayci@inonu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü; baytek02@gmail.com

Political Economy Notes (From Past to Future) on Turkey – Balkans Relationships

Abstract

The Balkans is historically an Ottoman remainder. It was the former entrance of the Silk Road in Europe; now it has been one of the ‘refugees’ camps because of the wars in the Middle East. The number of Balkan countries became 12 after the breakup of Yugoslavia. Balkan region is considered as ‘Europe’s rural area’ in terms of the level of economic development. According to “Center (North) – Periphery (South)” division the Balkans is located in Periphery (South), because its impact is narrow on the global economy. Three countries from the Balkan region are currently the European Union (EU) members and Turkey is a member of the negotiating table for membership. There will also be a gain for Balkans at participation of Turkey to the EU. Historical and cultural links of Turkey, which partly belongs to the region, with the Balkans, are strong. There is a growing volume of trade and investment between Turkey and the Balkan countries. Both sides have a clear and common attractiveness in the world tourism sector. Turkey’s ‘sustainable’ Balkan policy has already formed. Because the Balkans enters in impact area of Turkey due to the geographical and historical reasons. From now on there will be need to Turkey’s key role for the Balkans in order to be an area of stability instead of being a scene of wars. Everyone loses and even the EU may even crash if Balkans would be ‘duel area’.

Keywords: *Turkey-Balkans economic relations, sustainable Balkan policy.*

1. Giriş

Türkiye’de ‘Rumeli’ olarak da bilinen Balkanlar, Türkçe bir sözcük olup, ‘sık ormanlarla kaplı sıradağ’ anlamına gelir ve Balbay’ın bugünkü duruma göre yaptığı uyarlamayla,³ bir tür, ‘sık sorunlarla kaplı iç içe girmiş uluslar mozaığı’dir. Bu mozaik nasıl oldu da, Balkan coğrafyasına 600 yıl boyunca –hem siyasal ve hem de ekonomik olarak- egemen olan Osmanlı zamanında kırılmadı ya da dağılmadı? Bu sorunun, ‘imparatorluk gücü ve yeteneği’ dâhil, bu makalenin sınırlarını aşan birçok yanıtı⁴ vardır. Aynı mozaığın geçmişten günümüze devam eden ve gelecekte de varlığını koruması arzu edilen yapısı, Balkanlar’ın aynı zamanda bir ‘diaspora uygarlığı’⁵ gibi bir özelliğine dayanmaktadır.

Balkanlar, Balkan Yarımadası ya da Güneydoğu Avrupa denilen bu bölge, arz ettiği yüksek jeo-ekonomik değer bakımından ‘Batı’nın Çin Seddi’ olarak anılmaktadır. Eskiden Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya’dan oluşan Balkanlar; Doğu bloğunun çökmesiyle eş zamanlı olarak Yugoslavya’nın dağılmasından sonra ortaya çıkan Bosna-Hersek, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya ile birlikte 12 ülkeli –yeni ya da yenilenen- bir bölgeye dönüştü.

20. yüzyılın başında Balkan ülkeleri ile –I. Paylaşım Savaşı yüzünden toprakların kaybedilmesi sonucunda- bir ayrılık yaşayan Türkiye, aynı yüzyılın sonunda, bu ayrılık dönemini -ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla- adım adım geride bıraktı. Bu olumlu gelişmede, büyük ölçüde 1989’dan itibaren sosyalist Doğu bloğunun çöküp liberal-kapitalist Batı bloğu ile bütünleşmesine koşut olarak Balkanlarda yaşanan ekonomik ve siyasal dönüşüm rol oynamıştır.

³ Mustafa Balbay, *Balkanlar*, 2.b., İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998, s. 5.

⁴ Bu sorunun çarpıcı bir yanıtını Balbay vermektedir: “*Osmanlı Balkanlar’a girişte bölge halkları arasındaki çelişkilerden nasıl yararlandıysa, yönetirken de aynı yöntemi izlemiş(tir): Balkan halklarını birbirine karşı, ortak hareket etmeyecek kadar dost, boğazını kesmeyecek kadar düşman tutmuş(tur)*”. (M. Balbay, age, s. 7.)

⁵ Milas’ın bir Fransız tarihçisinden esinlenerek deyimlendirdiği ve kişisel olarak da bağlı olduğunu söylediği ‘diaspora (dağılımlılık) uygarlığı’, Balkanların herhangi bir ülkesinde yaşayıp da kendisini pek dışında bırakamayacağı bir uygarlık çeşidi olsa gerektir. (Bkz. Herkül Milas, *Türk – Yunan İlişkilerine Bir Önsöz: Tencere Dibin Kara*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995, s.17.) Kendini Yunan kökenli bir azınlıktan gelip Hıristiyan kökenli bir Türk olarak gören Milas gibi, etnik olarak bir Makedon’un Yunanistan’da, bir Sırp’ın Bosna-Hersek’te, bir Boşnak’ın Hırvatistan’da kültürel baskı ya da iş arama gibi nedenlerle yaşaması ve hatta ‘mübadele’den kalma Türklerin ve Yunanlıların birbirlerinin ülkelerini ‘vatan’ kabul etmeleri mümkündür ve zaten somut olan bu durumlar başından beri ‘Balkanlar-içi diaspora’ denilebilecek bir sosyolojik yapısının doğmasına neden olmuştur. Bu yapı, biraz da ‘enternasyonal’ yoğunluğundan dolayı, Yunanlıların Türkiye’yi tarihsel planda rahatsız eden ‘Megalo İdea’sını bastırmaktadır.

Ancak bu dönüşüm, yapısal ve devresel gelişmelere bakılırsa, neredeyse hiçbir zaman Balkanları, Avrupa'nın 'ötekisi' ya da 'taşrası' olmaktan kurtaracak kadar etkili olmamıştır, olamamıştır. Emre'nin dediği gibi, Balkanlar'da kadim bir 'öteki' sorunu vardır: Balkanlar, Avrupa açısından, tarihsel olarak, hangi din, ulus ve dilden olursanız olun Avrupa'nın ötekisidir; bir tür Avrupa'nın taşrasıdır. Bu algıda Balkanların Osmanlı etkisinde olması kadar Hıristiyan nüfusun Ortodoks olması da belirleyici bir etmendir.⁶ Balkanlar'ın bir de kendi iç-ötekileştirme sorunu var ki, Yugoslavya'nın parçalanmasından sonra yaşanan, Sırp'ların benzeştirmeye (asimilasyona) ve birlik olmaya zorladığı Müslüman kitleyle giriştiği ve yakın tarihe 'Bosna ve Kosova savaşları' olarak geçen etnik çatışmalar bunun dramatik kanıtlarından biridir.

Balkan ülkeleriyle kurulan sosyo-ekonomik ve/ya ekonomi-politik ilişkilerin geliştirilmesi, 'Osmanlı bakiyesi' rumuzuyla bilinen bu coğrafyaya 'mülkiyetçi' değil, 'kültürel mirasçı' ve 'tarihsel birikimci' güdüsüyle yaklaşan Türkiye için özel bir önem taşımaktadır. Büyük fotoğrafa Balkanların yanısıra Avrupa Birliği (AB) ve Rusya da eklendiğinde, Türkiye'nin bu üçgendeki ekonomik ve ticari potansiyeli daha da netleşecektir.

Balkanlar, 'Merkez'de yer alan sanayileşmiş Avrupa ülkelerine karşı, az gelişmişliğe, katıksız dış bağımlılığa ve dış müdahale risklerine açık olmaya işaret eden 'Çevre'de yer alan bir bölgedir. 'Güney' ya da 'Üçüncü Dünya' olarak da bilinen 'Çevre'; bilim ve teknoloji üretip pazarlayabilen, hammaddeyi yatırım ve sermaye malına dönüştürebilen, dünyaya yeni kavram ve anlayışlar aktaran, ileri emperyalist ve kapitalist ekonomilerden oluşan 'Merkez', 'Kuzey' ya da 'Birinci Dünya'nın zıddı olarak kullanılan bir terimdir.

Balkanlar, AB'nin az gelişmiş doğu sınırını çizmekte ve bu sınırın Türkiye'nin en gelişmiş batı bölgesiyle (Marmara) komşu olması da dikkat çekmektedir. Türkiye'nin AB'ye açılan kapısı, ekonomik olarak güçlü bir konumda yer almaktadır. Bu sonuç bölgesel etki-yoğunlaşma alanının güçlü olmasının önemini de göstermektedir. Bu açıdan Türkiye'nin bu etki alanında ekonomik ve sosyokültürel alanda daha yoğun ilişkilere sahip olması, bir bakıma AB ile Türkiye ekonomisi arasında bağımlılık derecesinin yoğunlaşmasının bir anahtarı olmaktadır.

⁶ Akif Emre, "Sırbistan Neyimiz Olur?", *Yeni Şafak Gazetesi*, 29 Aralık 2015.

Bu etki alanında, sanıldığı gibi aksine Türkiye'nin AB'ye tek yönlü bağımlılığı yoktur. 21.yüzyılın enerji ve göç gibi kritik sorunları, halen göçmen cenneti sıfatını taşımaktan memnunmuş gibi gözüküyor ve sanayisini ithal ettiği enerjiyle döndürdüğü için en çok Avrupa yaşamaktadır. Böyle bir Avrupa, bu tür sorunlarını enerji transferinde ve göç trafiğinde kıtalar arası bir kavşak noktası olan Türkiye olmadan çözememekte ya da en azından bu sorunların olumsuz etkilerini hafifletememektedir. Bu durum Avrupa'yı Türkiye'ye 'bağımlı' yapmasına yapmaktadır, ancak sözkonusu 'birlik' olunca da Avrupalıların bağları daha da sıkılaştıracağına gevşemesini önleyememektedir. Balkanlardaki Osmanlı izleri aslında Batılılaşmanın da ayak izleridir ve salt bu izlere bile kalsaydı, Türkiye'nin de bazı Balkan ülkeleri (Yunanistan, Slovenya ve Hırvatistan) gibi çoktan AB'nin tam üyesi olması gerekirdi ki, bu, -şimdi ziyadesiyle ihtiyaç duyulan ve 'Osmanlı barışı' nı ikame eden- 'Avrupa barışı' (pax-Europeana)⁷ olgusuna da hitap ederdi. Sözkonusu izler silindikçe ve geriye karşılıklı çıkarlar gereği ekonomik ve ticari ilişkiler odak alındıkça, Türkiye'nin AB projesi gerçekçilikten uzaklaştırıldı ve romantik bir hayal düzeyinde canlı tutulmaya devam edilmektedir. Balkanlar'ın geçmişteki gibi güçlü bir sahibi olmak, Türkiye'nin AB üyeliği için nitelikli bir referans olmadı ve tam tersine Avrupalı kamuoyunda itici bir etmene dönüştü.

Bu kanaat ya da izlenim, eğer bir gerçek ise, Türkiye'nin AB ile kurduğu etkileşim alanında kalmaya devam etmesine mi, yoksa seçenek bölgesel bütünleşme projelerine yönelmesine mi yol açıp açmayacağını tartışma konusu yapar. Türkiye her ne kadar Balkanların eski mülkiyetçiliğini yapmasa da Avrupalıların 'beyaz Avrupalı' milliyetçiliği yaptığı ve bu yüzden Balkanları da Müslüman 'nüfus' ve 'nüfuz' paydalarına göre ikiye böldüğü ortadadır. Geriye sadece sosyal bilimler ekseninde Türkiye'nin katılması halinde AB'nin ne kazanıp ne kaybedeceğine ilişkin yazılan senaryolar kalmaktadır. Coğrafyasının bir parçası olduğu halde Balkanların tamamını bile içine almakta kısıtları olan bir AB'nin, her yönüyle -iki ayrı anlamda da- tam sınırda bulunan bir 'Türkiye kontenjanı' var mı, var olabilir mi?

⁷ "Avrupa barışı", burada, II. Paylaşım Savaşı'nın ardından günümüze dek Batı'da sürmekte olan ve ABD'nin dünyanın en büyük ekonomik, askeri ve diplomatik gücü olduğu döneme rastlayan -son derece tartışmalı- görece barış dönemini ve Rusya'nın etkili muhalefetine rağmen eski Roma İmparatorluğu'nun temsilciliğine soyunan bugünkü emperyal ABD'yi tanımlamak için kullanılan 'Amerikan barışı' (pax-Americana) teriminin yaptığı çağrıştırmaya; ayrıca, çok sayıdaki üyeye rağmen AB'nin neden halen Orta Doğu'da ya da Orta Asya'da çıkan bir savaşa ABD gibi müdahil olmadığını eleştirisine dayanmaktadır.

Bir başka açıdan, yeni tam üyelikler ya da Balkanlara doğru yeni genişleme sürecinde bir Balkan ülkesinin (Sırbistan, Karadağ, vs.) ekonomik açıdan zayıf ya da yeterli olması AB açısından sadece bir ayrıntıdır. Buradaki kritik etmenler; sözkonusu bölge ülkesi ya da ülkelerinin AB'nin değerlerine kökten bağlı olması, Doğu bloğu zihniyetinden tümüyle kopması, AB dengelerine katkı sağlaması, bir olasılıkla da AB'ye önceden katılarak Türkiye'nin tam üyelik hevesini kırması şeklinde gözükmektedir.

Balkan ekonomilerinin birçoğu (eski üyelere Bulgaristan ve Romanya ile olası adaylardan Arnavutluk, Kosova, vb.) günümüzde ekonomik olarak halen Avrupa'nın zayıf bir halkasıdır. Bu ekonomilerde merkezi planlamanın uygulandığı dönemde, Karpat'ın da vurguladığı gibi,⁸ geniş bir sanayileşme süreci gerçekleşmiş olsa da, bu sanayileşme düzeyi günümüzde yetersiz kalmakta iken pazar ekonomisine uyma (kapitalizme dönme) çabaları ekonomiyi zayıflatarak kalkınma çabası da güçlü olmamıştır.

Çünkü Sosyalist ülkelerin yaşadıkları ekonomik sorunlar bu ülkeleri 1990'lı yılların başında piyasa ekonomisine geçmeye zorlamıştır. Uzun bir dönem süren bu geçiş hikâyesi özellikle siyasal alanda ciddi kargaşalara neden olurken, ekonomilerinde de yüksek enflasyona ve küçülmeye (milli gelir düşüşüne) neden olmuştur. Piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki ülkeler olarak adlandırılan bu ülkeler arasında yer alan Balkan ülkeleri geçişin en zorlu olduğu ülkeler gurubu içerisinde yer almışlardır.⁹ Buna karşılık Türkiye ekonomisi de yavaş gelişmekle birlikte, dünya koşullarını ve rekabeti göz önünde tuttuğu için Balkan ülkelerinin ekonomilerine göre daha elverişli durumdadır. Böylece Türkiye ekonomisinde Balkanlar'da başarılı yatırımlar ve ortaklıklar sağlayarak ekonomik etkisini daha da güçlendirebilme potansiyeli ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Ancak Türkiye ile Balkan ekonomileri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilebilmesi siyasal ve toplumsal iletişim alanında bu ülkeler arasında terazinin ayarının iyi yapılmasına da bağlı olacaktır. Çünkü terazinin bir kefesinde Türkiye'nin tarihsel algısı olarak olumlu bakışa sahip olan ülkeler yer alırken, diğer kefedeki ise olumsuz bakışa sahip ülkeler yer almaktadır.

⁸ Kemal Karpat, "Geçmişten Bugüne Balkanlar", *Çerçeve Dergisi*, Yıl 21, S. 62, 2013, s. 36.

⁹ Faruk Çolak, "Balkan Ülkelerine Yönelik Sermaye Hareketleri: Bulgaristan Örneği", *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2012, s. 25.

¹⁰ K. Karpat, age.

Ekinci'nin vurguladığı gibi,¹¹ günümüzde popüler kültürün kuşattığı Balkanlar, Ortodoks Slav-Rus, Katolik Avrupa ve İslami kültürlerinin karşılaştığı ve hayat bulduğu bir sahadır. S. Huntington'un kuramına göre de Batı, Slav ve İslam bloklarının çarpıştığı bir saha olmaktadır.

Bu saha, dünyanın benzer alanlarını betimlerken ilk akla gelen bir sahadır ve o yüzden kolay bir betimleme aracı olarak 'Balkanlaş(tır)ma' (Balkanization) kavramına başvurulmaktadır. Balkan bölgesinden adını alan bu kavram uluslararası ilişkilerde, çatışma ve istikrarsızlık gibi benzer özellikleri bünyesinde bulunduran ya da bulundurma potansiyeline sahip dünyanın bazı bölgelerine gönderme yapmak amacıyla bir olumsuzluk - bir olumsuzlama terimi olarak kullanılmaktadır. Avrupa'da 'Balkanlar' terimi büyük ölçüde etnik çatışmalara ve bölgesel büyük güç rekabetine vurgu yapmaktadır.¹² Bu açıdan büyük güçlerin parçalama ve boyunduruk altına alma (emperyal) politikası, yüksek jeo-stratejik boyutu nedeniyle Balkanlar'da II. Paylaşım Savaşı öncesinde olduğu gibi 1990'lı yıllarda da tekrar uygulanmıştır. Bundan dolayı da 'Balkanlaştırma' teriminin gereği ortaya çıkmaktadır. Eski Yugoslavya'nın parçalanması ve yedi küçük devlet çıkması da, bu Balkanlaştırma politikasının dramatik ve somut sonuçlarından biri olmuştur.¹³

Bu nedenle Sancaktar'ın vurguladığı gibi, dünyada aynı anda Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'ya ait olan tek ülke olması nedeniyle, Türkiye'nin hassas bir coğrafi konumu bulunmaktadır. Bu bağlamda denge politikaları izlemesi, sadece kendi güvenliği için değil aynı zamanda bu bölgeler için de gereklidir. Türkiye'nin 'coğrafi determinizmi' çok yönlü bir politikayı zorunlu kılmaktadır.¹⁴

Diğer yandan bölgenin az gelişmiş ekonomik yapısına eşlik eden siyasal istikrarsızlık sorununun çözüm noktası yine ekonomik yapının gelişmişlik düzeyine bağlı olacaktır. Bölgenin ve Türkiye'nin daha yüksek bir refah yapısına sahip olarak daha güçlü olması, dış çevreden yapılacak müdahaleleri önemli derecede yumuşatacaktır. Ekonomik gelişme için karşılıklı olarak sosyokültürel ilişkiler güçlendirilmeli, az olan ticaret

¹¹ Deniz Ekinci, "Balkan Coğrafyasının Jeopolitik Özellikleri Üzerine Düşünceler", *Çerçeve Dergisi*, Yıl 21, S. 62, 2013, s. 22.

¹² Muharrem Gürkaynak, "Türk Dış Politikasında Batı Balkanlar: Dostluk ve İşbirliği Dinamikleri Üzerine", *Çerçeve Dergisi*, Yıl 21, S. 62, 2013, s. 14.

¹³ D. Ekinci, age, s. 28.

¹⁴ Caner Sancaktar, "Türkiye'nin Balkanlar Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Amaçlar ve Yapılması Gerekenler", TASAM, 04.08.2010.

hacmi artırılmalı, beşeri sermaye gücü ve eğitim olanakları daha ileri bir düzeye taşınmalıdır.

2. Balkanlarda Geçmişe Bağlı Bir Ekonomi - Politik Çerçeve

Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ilişki düzeyini belirleyen etmenler ekonomik ve ekonomi dışı bileşenler olarak ifade edilebilir. Bu bileşenler geçmişin günümüze taşıdığı siyasal alanı da önemli derecede ve karşılıklı olarak etkilemektedir. Geçmişe ait birikim ve tarihsel hafıza bugünü büyük ölçüde belirlemektedir. Çünkü ekonomik faaliyetler, politik ve sosyokültürel ilişkiler yanında karşılıklı üretim, ticaret, emek ve sermaye değerlerinin ya da hareketlerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu durum bölgenin Osmanlı devleti ile yaşadığı geçmişe ait birikimin günümüzü de etkilemesi açısından önemli olmaktadır.¹⁵

Osmanlı devletinin başkentleri, (Bursa'nın önemi baki kalmakla birlikte) hep Balkanlar'da olmuştur. Bugün dahi Türkiye topraklarının ve nüfusunun yaklaşık %10'u (İstanbul'un batı yakası ve Trakya) Balkanlar'ın içindedir. Öyleyse, bugünden bakıldığında Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olduğu kadar bir Balkan ülkesi de olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.¹⁶

Roma'nın daha doğusu, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) topraklarının bir parçası olan Anadolu ve Rumeli tarihi birbirinden ayrılmaz şekilde gelişmiştir. Gerçekten Osmanlı Beyliği, Osman Gazi tarafından Kuzeybatı Anadolu'da kurulmuşsa da devlet ve imparatorluk haline gelmesi ancak 1354 yılından sonra Balkanlar'a yayılmasıyla mümkün olmuştur. Ayrıca beyliklerin belkemiğini oluşturan Türkmen ve Yörükler, Balkanlar'da yerli ve çoğunluğu Hıristiyan olan halkların yanında ve devletle olan ilişkileri sayesinde onların üstünde, aslında öncül bir modern millet oluşturmuşlardır.¹⁷ Balkanların önemi ilk önce Doğu ile Batı arasında bir geçiş noktası olması ile dikkat çekmektedir.

¹⁵ Osmanlı geçmişinin Türkiye'nin Balkanlar'daki politikalarına etkisi iki yanı keskin kılıç gibidir. Bu geçmiş bazı bölge halkları üzerinde olumlu etki yaparak dostlukların kurulmasını ve sağlamlaştırılmasını sağlarken, bazılarında ise güvensizlik ve şüphe uyandırarak ilişkileri zorlaştırmaktadır. Nitekim 'Gallup Balkan Monitor'un Balkan halkları arasında yaptığı bir araştırma bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Gallup'un saptadığı oranlara göre Bosna ve Hersek halkının %60,2'si, Arnavutluk'un %75,1'i, Makedonya'nın %76,6'sı, Kosova'nın ise %93,2'si Türkiye'yi 'dost ülke' olarak kabul etmektedir. Ancak bu oran Sırbistan'da sadece %18,2; Karadağ'da %33,5; Hırvatistan'da ise %26,7 olurken terazinin bu kefesinde ayrıca Yunanistan ve Bulgaristan'da da benzer algının olduğu unutulmamalıdır (Bilgesan, "Balkanlar ve Türkiye", *Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, No: 64, Aralık 2014).

¹⁶ Kemal Karpat, "Geçmişten Bugüne Balkanlar", *Çerçeve Dergisi*, S. 62, 2013, s. 36.

¹⁷ K. Karpat, age.

Doğu ile Batı arasında bir geçiş noktası olan Balkanlar, tarihte Doğu-Batı çekişmesinin de ortasında yer almıştır. İyonların Anadolu kıyılarına geçmesi de yarımada'nın Yunanistan kıyılarından denizyoluyla olmuştur. Persler İstanbul ve Çanakkale Boğazları yoluyla Balkanlar'dan Avrupa'ya çıkarırken Makedonya Kralı Büyük İskender Balkanlar'dan hareket ederek Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu ve Asya'ya geçmiştir. Romalıların Asya'ya geçişi de Balkanlar'dan deniz ve karayoluyla olmuştur. Osmanlıların Balkanlar'a geçişi de Çanakkale Boğazı üzerinden olmuştur. Avrupa ve Asya arasında ticaret Balkanlar üzerinden karayoluyla ya da limanlardan denizyoluyla yapılmıştır.¹⁸

Balkanlarda geçmişten beri gelişmenin ve değişimin, bunun içerisinde olmak üzere dağılmanın ve bütünleşmenin yapıtaşlarından biri, belki de birincisi 'milliyetçilik'tir. Milliyetçiliğin sadece romantik bir hülya olmadığını belirten Kalaycıoğlu'nun Cviic'ten alıntılıdığı gibi; milliyetçi duygular köylülerin kentlilere, Slav tacirlerin kendilerinden çok önce bu işe başladıkları için bir dizi ayrıcalığa sahip olan Yunanlı tacirlere, toprak sahiplerinin zanaatkârlara duyduğu çıkar farklarıyla da yakından ilgili olmuştur. Balkanlardaki bölgesel farklılıklar, aile ve kan bağılıklarının yansıdığı grupların ördüğü farklı yapıdan da kaynaklanan ayrıcalıklar, milliyetçi akımların tehdidi ya da savunusu altında, örneğin bir Arnavut kabileciliği olgusu olarak 19. yüzyıl sonunda doğarken, Balkan yarımadasını da bir kültürler ya da uluslar mozaikine¹⁹ çevirmiştir. Hırvat, Sırp, Arnavut, Yunan, vd. milliyetçilikler kimlerin, hangi tür meslekleri edinecekleri, kimlerin ise işlerinden ya da topraklarından koparılacakları ile ilgili bir ayrıcalıklar ve kayıplar silsilesi oluşturmuştur. Milliyetçilere olan destek kadar onların kurduğu hükümetlerin izlediği politikaları da dersinden etkileyen bu çıkarlar Balkanlar'daki yeni ulus

¹⁸ D. Ekinci, age, s. 29.

¹⁹ Dünyanın, çok renkli ve yoğun uluslar-kültürler mozaikine benzetilen bölgelerinden biri olan Balkanlar'da bu mozaik, imparatorlukların çöktüğü I. Dünya Savaşı'nın ve de o savaşın ardından – özellikle Avrupa'da- kitlesel taraftarlar bulan faşist ideolojilerin 'hükümet' haline geldiği II. Paylaşım Savaşı'nın etkilerine rağmen hiç kırılmadı, sadece yıprandı. Akşin'in O. Bauer'e atıfla vurguladığı gibi, 'faşizm', ekonomi üzerinde gelişen şu üç sürecin genel bir sonucu olmuştur: i- I. Paylaşım Savaşı'nın burjuva sınıfından dışlayıp 'sınıfsız' hale getirdiği insanlar savaş sonrasında askercil, demokrasi karşıtı, milliyetçi, faşist örgütler kurdular; ii- Savaş sonrası ekonomik kriz (1929) aşağı orta sınıfı ve köylüleri yoksullaştırdı, onlar da faşistlere katıldılar; iii- Ekonomik kriz kapitalist sınıfın kârlarını azaltınca, kârlarını eski düzeyine getirmek için sömürüyü arttırmak, yani işçi sınıfının direncini kırmak gerekiyordu ki, bunu demokratik düzen içinde sağlamak zordu. (Sina Akşin, "Faşizm Üzerine Genel Gözlemler", iç. *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika* (Murat Sarıca Anısına Sempozyum 30-31 Ocak 1993), Aybay Yayınları, İstanbul, 1993, s. 13.

devletlerin siyasal kaderlerini (ve hatta ekonomik gelişme çizgilerini) de belirlemiştir.²⁰

Günümüzde de Balkanlar'ın denizyolu, karayolu, demiryolu ulaşımı yanında Asya petrol ve doğalgazının Avrupa'ya nakledilmesinde boru hatlarının geçiş yolu olarak tercih edilmesi açısından jeopolitik önemi bulunmaktadır. Balkanlar coğrafi açıdan üç tarafı denizle çevrili bir yarımadadır. Anadolu Yarımadasını çevreleyen dört deniz (Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz) Balkan yarımadasını da çevreler ve yarımadanın İtalya ile arasına Adriyatik denizi girer. Deniz bir bölgenin jeopolitik önemini artıran bir etmendir.²¹ Balkanların toprağı biraz dağınıktır; toplamı oluşturan yüzölçümünde bazı ülkelerin tamamı (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Yunanistan), bazılarının da (Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya, Türkiye ve hatta Moldova ve Macaristan) değişen oranlarda küçük bir bölümü hesaba alınmıştır. Türkiye sadece Batı Trakya bölümüyle Balkan sınırlarına dâhildir. Balkanların toplam yüzölçümü 500 bin km²'den biraz fazladır ve Türkiye'nin 2/3'ü kadardır. Balkan coğrafyasında yaşayan nüfus da yaklaşık 50 milyon kişiden oluşmakta olup o da, Batı Trakya bölümü ile birlikte Türkiye nüfusunun 2/3'üne eşittir.

Osmanlı ekonomisinin de belkemiğı olan Balkanlar, dış ticaretlerinin 2/3'ünü Batı Avrupa ülkeleriyle yürütmekteydi. Türkiye'nin halen Batı Avrupa ile olan ticaret yollarının ve Avrupa'da yaşayan Türklerin önemli bir kısmının güzergâhı Balkan ülkelerinden geçer. Osmanlı döneminde, İstanbul'un beslenmesi geniş çapta Balkanlar'dan gelen buğday, arpa, peynir, bal gibi gıda malzemeleriyle sağlanırdı.²²

Karpat'ın vurguladığı gibi Türkiye için Balkanlar'ın anlamı ve önemi başka bir yerde görülmediğı kadar çok ve çeşitlidir: Her şeyden öne tarihsel bakımdan bugünkü Türkiye ile Balkanlar'ı oluşturan 12 kadar ülkenin tam 800 yıllık tarihi birlikte oluşmuştur. Türkiye bir Balkan ve dolayısıyla bir Avrupa ülkesi olma özelliklerini geçmişten günümüze ka-

²⁰ Ersin Kalaycıoğlu, "Balkanlar'da Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam: 1839-1939", age, s. 51. *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika*, Murat Sarıca Anısına Sempozyum, 30-31 Ocak 1993, Aybay Yayınları, İstanbul, 1993, s. 51.

²¹ D. Ekinci, age, s. 29.

²² K. Karpat, age, s. 36.

dar korumuştur.²³ Diğer yandan 1912-1913 Balkan Savaşları ve 1914-1918 I. Dünya Savaşı bölge ile Türkiye'yi birbirinden koparmıştır.²⁴ Bu kopuş aynı zamanda bir uzun ve zorlu dönemi temsil etmektedir. Savaşlar yanında genel olarak Balkan ülkelerinin Türkiye ile farklı ekonomik ve siyasal blokların etkisi altına girmesi sonucu ilişkiler de düşük düzeyde olmuştur.

Tüm dünya gibi Batı Balkan ülkeleri de 2008 küresel krizinden etkilendi. Ştiblar'ın vurguladığı gibi,²⁵ bunun nedeni bölge ülkelerinin (Slovenya ve Hırvatistan hariç) yurtdışı borçlarının – gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) göre %9-25 arasında değişen oranlarda- yüksek olması, dış ödemelerdeki yüksek açıkları ve döviz kurundaki dalgalanmalardır. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 'geçiş ekonomileri' grubunda adlandırılmaya başlayan Balkan ülkeleri liberal ekonominin kurum ve kurallarına sahip çıktı, fakat 2008 krizi kredi, ihracat, turizm sektörlerine zarar verdi. Geçmişle bağlantılı olarak, ekonomik sistemlerinde ve politikaları arasında var olan 'dayanımcılık' (solidarizm), bölgenin, hem krizi biraz daha hafif atlatmasını ve hem de gelişmiş Avrupa kanadıyla tekrar bütünleşmesini kolaylaştıracaktı.

3. Günümüzde Balkanlarda Gözükten Ekonomi - Politik Gelişmeler

Geleneksel tarihçilerin sevdiği kalıplarla sorarsak; Balkanlar Avrupa ve Asya arasında (etrafi Akdeniz, Ege, Karadeniz ve Adriyatik denizleriyle çevrili) bir köprü, bir kavşak, bir 'halk salatası', 'karışım potası', Avrupa'da bir 'barut fıçısı' ya da bir 'düello alanı' mıdır?²⁶ Bu soruları gündeme getiren Castellan'a göre, bunların hepsi doğru idi ya da bir zamanlar için doğrudu gibi algılanmıştır.

Zira yine Castellan'ın da dediği gibi, Balkanlar, Yunanistan hariç, çeyrek yüzyıl önce bağımsızlık mücadelesiyle henüz 'sosyalist kamp'tan çıkan, dün 'Avrupa'nın barut fıçısı', bugün ise 'yap-boz oyuncak' olan

²³ K. Karpat, age.

²⁴ Muharrem Gürkaynak, "Türk Dış Politikasında Batı Balkanlar: Dostluk ve İşbirliği Dinamikleri Üzerine", *Çerçeve Dergisi*, S. 62, 2013, s. 128.

²⁵ Franjo Štiblar, "The Western Balkans in the turmoil of global crisis", *Pecob's Papers Series*, No 4, October 2010, p. 4.

²⁶ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi: 14.-20.Yüzyıl*, Çev. A. Yaraman (Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 15.

küçük devletlerden oluşmaktadır. Bu devletler etnik kavgalar ve eski sınırlar talepleriyle ulusal kimliklerini kabul etme gereğini yeniden keşfetmişe benzemektedirler.²⁷ Castellan'a ekleme yapmak gerekirse; sözkonusu bu keşif süreci uzadıkça ekonomi ve ticaret için ayrılan zaman ve enerji verimli bir şekilde kullanılmamış olacaktır. Balkan ülkeleri de, bu ülkelere yatırım yapmak isteyen yabancı sermaye çevreleri de bunun farkındadır. Balkanlar, bugün turistik güzelliklerinden çok daha fazlasını ifade etmektedir ki, o yüzden buraya turizm şirketleri dışında, ekonominin tüm pencerelerinden dikkatli gözlerle de bakılmalıdır.

Günümüzde Avrupa-Atlantik entegrasyon bölgesinde beş kıtada 7,1 milyarı aşan nüfusu ile dünyada yaşandığı gibi 52 milyon nüfusu ile Balkanlar karmaşık iletişim sistemleri ve toplumsal, ekonomik, siyasal karşılıklı etkilenmelerle bir küresel köy haline gelmiştir. Bir yandan ileri iletişim teknolojisi ile birbirlerine gittikçe daha çok bağlanmış, öte yandan da eski devletlerinden bağımsız hale gelmesi ve yeni devletlerin oluşmasıyla daha çok parçalara ayrılmış, farklılıklar ön plana çıkmış, böylece devletler birbirinden uzaklaşmıştır.²⁸

20. yüzyılın sonlarında Doğu bloğunda ortaya çıkan dönüşüm Balkan ülkelerini de önemli derecede etkilemiştir. Bu dönüşüm Türkiye açısından uzun yıllardır kopan ilişkilerin yeniden kurulması anlamına gelmektedir. Diğer yandan AB gibi bir bütünleşme hareketine hem Türkiye'nin hem Balkan ülkelerinin katılma isteği –tüm zorluklarına rağmen– bir başka birleştirici araç olarak rol oynadığı düşünülebilir. Balkanlardan AB'ye ilk katılan Yunanistan'ın, Türkiye'ye 'üyelik vizesi' verilmesi konusundaki tavrı konjonktüre ve hükümetlerin güncel siyasetine göre değişmekle birlikte, eskisi kadar belirleyici olamayacağı varsayılmaktadır. Bunda 'Yunan paradoksu'²⁹ denilen bir iç çelişkiler zincirinin etkisi olabilir; zira

²⁷ G. Castellan, age, s. 9.

²⁸ D. Ekinci, age, s. 28.

²⁹ Yunanistan için artı ve eksilerden oluşan 'Yunan paradoksu'na göre; Yunanistan, zengin doğal ve beşeri sermayesi, Doğu-Batı kavşak noktasındaki geo-stratejik konumu, AB'nin bölgede sürekliliği olan bir ekonomik refah ortamı yaratması yönündeki ihtiraslı projesinde oynadığı rol, halkının dünyadaki en büyük, en liyakatli en başarılı diasporalarından birinin desteğindeki güçlü millî kimlik duygusu ve tarihsel mirası gibi iyi bilinen 'artılar'ına karşılık; sağlam demokratik kurumlarına rağmen siyasal sistemin hem etkili olmaması hem de "yanaşmacılık" (klientalizm) denilen konudan dertli olması, yabancı sermayeyi çekmekte başarısız kalması, kişi başına gelirden İspanya ve Portekiz'in gerisine düşmesi ve bugün daha çok 'Avrupa'nın kara koyunu' olarak görülmesi gibi "eksiler"e sahiptir. (Kalipso Nikolaydis, "Giriş: Yunan Paradoksu Nedir?", iç. *Yunan Paradoksu*, Der: G. T. Allison ve K. Nikolaydis, Çev. B. Tanatan, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 12.)

bu zincir Yunanistan'ın başka ülkelerinin üyeliğine müdahale etme gücünü ve kapasitesini azaltacak ekonomik ve politik içerikli birçok kriz halkasından oluşmuş ve ağırlaşmıştır.

1990'lı yılların ikinci yarısında sonunda Balkan ülkelerin birçoğunda göreceli olarak ekonomik istikrarın sağlanmış olmasının yanında, piyasa ekonomisine geçiş yönündeki yapısal düzenlemeler de hızla yerine getirilmişlerdir. Yapılan düzenlemelerin etkinleşmesi ile birlikte bu ülkelere yönelik sermaye hareketleri de dünya ekonomisindeki konjonktürel gelişmeye paralel olarak hız kazanmıştır³⁰

Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler artan bir eğilim taşımaktadır. Balkanlar Türkiye ile ivme kazanmış olan ilişkilerinde kabuğunu kırmıştır. Dışa açılmadan dolayı iki taraf da bir süreden beri karşılıklı ekonomik faydalar elde etmeye başlamıştır. TASAM raporları, bu durumu doğrulayan gelişmelere işaret etmektedir. Özetle:³¹

i-Türkiye, hiçbir anlaşmazlık yaşamadığı, her türlü 'müttefik' olduğu ve 'mükemmellik' 'dinamiklik' ve 'çok boyutluluk' bağlamında aynı bölgesel vizyonu paylaştığı Kosova ile, 2015 verilerine göre 300 milyon avro düzeyinde ticaret gerçekleştirmiştir. Bunda Kosova'da iş yapan yaklaşık 400 şirketimizin etkisi vardır.

ii-Arnavutluk, Türkiye açısından enerji yatırımı üstünlüğü taşıyan bir ülkedir: AB, Dünya Bankası ve İsviçre'nin %60 oranlarında desteklediği, 5 MW üstündeki elektrik santrali kurulumlarında ciddi teşvikler mevcuttur. Tekstil sektöründe bir işçinin maliyeti Türkiye'de 700 avro civarında iken bu rakam Arnavutluk'ta 400 avro civarındadır.

iii- Türkiye, 9. büyük ticaret ortağı Bosna-Hersek'ten tarım, mineral yakıtlar, elektrik enerjisi, mobilya, kâğıt gibi; Arnavutluk ve Makedonya'dan ise demir-çelik, metal, havayolu, eğitim gibi alanları yatırım ve ticaret konusu yapmıştır. Türkiye, Makedonya'dan her yıl 25 milyon doları aşan demir-çelik ithal etmektedir.

³⁰ Ö. Faruk Çolak, "Balkan Ülkelerine Yönelik Sermaye Hareketleri: Bulgaristan Örneği", *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi*, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012, s. 25.

³¹ TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi), 8. Uluslararası Balkan Forumu İstanbul Deklarasyonu 21-22 Nisan 2016 (Taslak), 17.05.2016a; TASAM, Stratejik Vizyon Belgesi (8. Uluslararası Balkan Forumu: "Ticaret, Yatırım, Finans ve Rekabet", 20-22 Nisan) 2016b.

iv-Türkiye sadece Balkanlar için değil, Avrupa için de 7. ithalat, 5. ihracat ülkesidir. Türkiye'nin yurtdışına yatırım stoku 2004 ve 2013 yılları arasında 7 milyar dolardan 33 milyar dolara yükselmiştir. Bunun %5,2'si Balkanlar'a yönelik olup en fazla yatırım yaptığı ülkeler Romanya, Hırvatistan ve Bosna Hersek'tir. Örneğin, Türkiye 2009'da enerji, metal, orman ürünleri, madencilik tekstil gibi alanlarda Bosna Hersek'e 95 milyon avroluk rekor derecede yatırım gerçekleştirmiştir.

v-Yugoslavya'dan ilk ayrılan ve AB'nin Balkanlar'daki ilk üyesi olan Slovenya ve 28. -ve şimdilik son- üyesi olan Hırvatistan, Balkanlar'ın en ileri ve yabancı sermaye girişi bakımından en çekici ekonomileri olup Türkiye'nin onlarla ekonomik ilişkileri sürekli büyümektedir. İkili ticaret hacmi 2014'te 1,05 milyar dolara, sağlık turizminde ise son 5 yılda 70 bin kişiden 500 bin kişiye ulaşmıştır. Ancak Türkiye'de sadece 34 Sloven, Slovenya'da ise sadece 10 Türk şirketinin yatırımcı olması gerçek potansiyeli yansıtmayan sembolik düzeyde olduğu belirtilmektedir.

vi-2014 yılı itibariyle Türkiye'nin, 12 Balkan ülkesi ile arasındaki ticaret hacminin 21 milyar dolara ulaştığı ve bunun 7 milyar doları Türkiye'den 12 Balkan ülkesine ihracat, 11,6 milyar doları da Türkiye'nin Balkan ülkelerinden ithalatıdır. Balkan ülkelerinin ihracat hacmi 500 milyar dolara yakinken, Türkiye'nin bu bölgeye ihracat hacmi 20 milyar doları aşmıştır. Bu ülkelerden ithalat hacmimiz ise 15 milyar doları aşmıştır. 10 binden fazla işverenimiz de bölgede faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ayrıca, Aytüre ve Berki'nin vurguladıkları gibi,³² 'Demir Perde'nin yıkılışı bu sermaye için yeni piyasalar sunmuş ve uluslararası dolaşımda olan sermaye, Türkiye'ye yönlenecekken, zaman olarak ortaya çıkan bu çakışma nedeniyle Türkiye'den çok, demokrasiye geçen yeni ülkelere kaymıştır. Türkiye yabancı sermaye çekebilmek için 10 yıl daha bekleyecek, bu alanda 2001 içsel krizinden sonra atılım yapacaktır.³³

³² Selma Aytüre ve Ömer Berki, "Avrupa Birliği, Türkiye ve Balkan Ülkeleri Ticaret İlişkileri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi* Yıl: 14, Özel Sayı: 28, Güz, 2015, s. 207.

³³ Burada özellikle 1990'larda Avrupa'da yatırıma yönelen sermaye, Balkan ülkelerinden çok Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti odaklı olmuşsa da, Balkan ülkeleri de belli oranlarda doğrudan yatırım çekmiştir (S. Aytüre ve Ö. Berki, age.).

Ancak bu dönüşüme rağmen Balkan ülkeleri günümüzde ekonomik, demografik, kültürel, siyasal ve teknolojik göstergelere göre kalkınmış değildir. Bu durumun temel nedenleri; Batılı güçlere bağımlılık, modernleşmede gecikme ve refahın eşit olmayan dağılımı olarak ifade edilebilir. Güncel büyüme ise zayıf kalırken, BM İnsani Kalkınma raporuna göre kaçınılması gereken 'işsiz, acımasız, sessiz, köksüz ve geleceksiz' beş büyüme tarzı maalesef Balkanlarda ortaya çıkmaktadır.³⁴

Sancaktar'ın belirttiği üzere, 1990 sonrası dönemde Türkiye her ne kadar Balkanlar'a açılım konusunda önemli başarılar sağlamış olsa da, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve tabii ki en büyük küresel güç ABD kadar başarılı olamadı. Bunun başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir:³⁵

i-Türkiye ekonomisi adı geçen ülkelerin ekonomileri kadar güçlü ve istikrarlı değildir.

ii-Türkiye kendi içinde ciddi ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlar yaşayan bir ülkedir.

iii-Adı geçen ülkelerin şirketleri Türkiye'dekilerden daha güçlüdür.

vi-Uluslararası siyasal sistemde bu ülkelerin güçleri Türkiye'den daha çoktur.

v-Sosyalizmden kapitalizme geçiş yapan Balkan ülkeleri Türkiye'den çok AB ülkeleri ile ilişkiler geliştirmeye özen gösterdiler.

Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmişlik düzeyi açısından ticaret boyutuna bakılması açıklayıcı olacaktır. Gelişme boyutu açısından bu ekonomilerde dönüşümün yoğunlaştığı dönem ile bugünün karşılaştırılması da önemli olmaktadır. Türkiye'nin Balkan Ülkeleri ile 1989 ve 2014 yıllarına ait ithalat/ihracat büyüklükleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2014'te Balkan ülkeleriyle yaptığı ticaret, Türkiye'nin toplam ticaret hacminin yaklaşık %5'ini oluşturmuştur (1989'da ise yaklaşık %2 oranındadır). 2014'te 1989 yılına göre nispi olarak önemli bir artış yüzdesi ortaya çıkmasına rağmen, ticaret oranı mutlak olarak çok düşük olarak değerlendirilebilir. Bu sonuç bölgenin azgelişmişlik düzeyini de bir ölçüde açıklamaktadır. Diğer yandan ticaretin büyük oranının belli ülkelerle yapıldığını göstermektedir (Bu ülkeler Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya olmuştur).

³⁴ Deniz Ekinci, "Balkan Coğrafyasının Jeopolitik Özellikleri Üzerine Düşünceler" *Çerçeve Dergisi*, S. 62, 2013, s.22.

³⁵ Caner Sancaktar, "Türkiye'nin Balkanlar Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Amaçlar ve Yapılması Gerekenler", TASAM, 4 Ağustos 2010.

Tablo 1: Türkiye'nin Balkan Ülkeleri ile İhracat ve İthalatı (Milyon, ABD Doları)

	İthalat		İhracat	
	1989	2014	1989	2014
Arnavutluk	1	96	4	319
Bulgaristan	3	2.846	27	2.040
Romanya	239	3.363	53	3.008
Yunanistan	101	4.044	125	1.537
Yugoslavya	17		13	
Bosna - Hersek		171		322
Karadağ		7		35
Kosova		13		276
Makedonya		79		348
Hırvatistan		137		287
Sırbistan		274		506
Slovenya		302		743
Liste Toplamı	361	11.332	222	9.421
Türkiye Toplamı	15.792	242.177	11.625	157.617

Kaynak: Selma Aytüre ve Berki Ömer, "Avrupa Birliği, Türkiye ve Balkan Ülkeleri Ticaret İlişkileri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, Yıl: 14, Özel Sayı: 28, Güz, 2015, s. 207.

Türkiye, bölgesel ve küresel etki alanına çekmek bakımından Balkanlar'da tek değildir. Türkiye'nin genel olarak AB ülkeleri, özelde de Almanya'nın etki alanına girmiş olan Balkan pazarlarını etkileme mücadelesine –yoğun tarihsel, kültürel ve duygusal bağlarına rağmen- oldukça geç başladığı, bunun da bölge ülkelerindeki yatırım fırsatları ve yerel pazarların büyük bir kısmının çoğunlukla paylaşıldığı anlamına geldiği saptamasından hareket eden Nuroğlu ve Nuroğlu'na göre;³⁶ Türkiye, 'yumuşak güç alanı' ve 'olası bir ticari çatışma bölgesi' olan Balkanlar'daki ticaret ve yatırım politikalarında şu aşamada Almanya'ya rakip değil onu tamamlayıcı bir rol oynadığını belirtmektedirler. Tablo 2, Türkiye'nin ihracatta Almanya'ya küresel çapta rakip olmadığını, fakat Balkanlar bazında bu dünya ihracat şampiyonuna karşı görünürlüğünü ve farkındalığını arttırdığını gösteren karşılaştırmalı veriler içermektedir.

Buna göre, 2008-2015 yıllarında Almanya'nın Balkan ülkelerine olan ihracatı, toplam ihracatı içindeki payı itibariyle Türkiye'ninkinin çok altında olmak üzere %2'lerle ve istikrarlı bir tempoyla ifade edildiği halde,

³⁶ Elif Nuroğlu ve Hüseyin H. Nuroğlu, *Balkanlarda Almanya ve Türkiye: İhracat ve Yatırımlar*, SETA Yayınları, İstanbul, 2016, s. 8.

ihracat geliri bakımından Türkiye'ninkinden 3-4 kat daha fazla olarak gerçekleşmiştir. Örneğin, 2015'te Almanya, Balkanlar'a yaklaşık 30 milyar \$ ihracat (genele oranla %2,3) yaparken, Türkiye ise 8 milyar \$'a yakın (genele oranla %5,4) bir ihracat hacmi elde etmiştir. Balkanlar'a ihracatta Almanya'ya kıyasla Türkiye'nin oransal olarak önde fakat toplam ihracat gelirinde ise geride olması; salt dış ticaret tekniğine değil, ileri teknolojiyle üretim yapma ve yüksek teknolojileri ihraç etme kapasitesi ile de ilgilidir.

Tablo 2: Türkiye ve Almanya'nın Birbirleri ve Balkan Ülkeleri İhracat Hacmi (2008-2015)

YIL	Ülkelerin Toplam İhracat Rakamları (milyon dolar)		Ülkelerin Balkanlara Olan İhracat Rakamları (milyon dolar)		Balkanlara Yapılan İhracat Toplam Payı (yüzde)	
	ALMANYA	TÜRKİYE	ALMANYA	TÜRKİYE	ALMANYA	TÜRKİYE
2008	1.450.572	132.027	38.383	10.858	2,6	8,2
2009	1.121.034	102.143	27.699	6.826	2,5	6,7
2010	1.261.480	113.883	26.639	7.157	2,1	6,3
2011	1.477.278	134.907	30.072	7.747	2,0	5,7
2012	1.404.355	152.462	28.216	7.192	2,0	4,7
2013	1.444.858	151.803	29.574	7.810	2,0	5,1
2014	1.492.539	157.610	32.766	8.678	2,2	5,5
2015	1.326.360	143.883	29.962	7.821	2,3	5,4

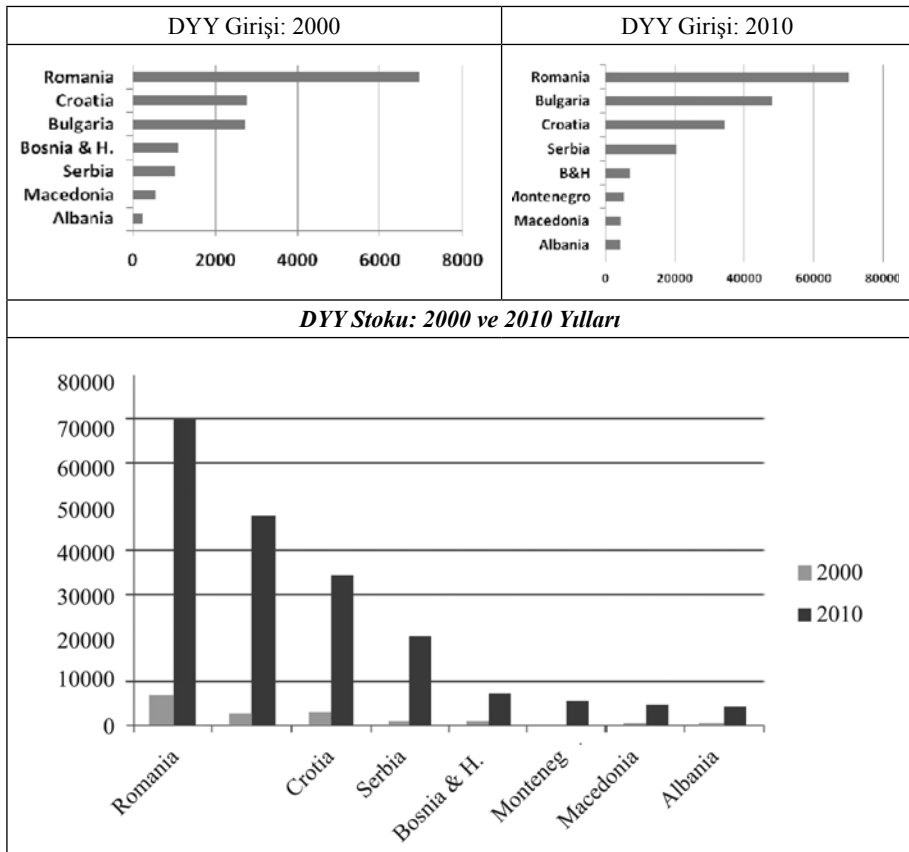
Kaynak: TÜİK ve Statistisches Bundesamt, 2016'dan aktaran Elif Nuroğlu ve Hüseyin H. Nuroğlu, Balkanlarda Almanya ve Türkiye: İhracat ve Yatırımlar; SETA Yayınları, İstanbul, 2016, s. 8.

Balkanlar'ın ekonomik ve politik haritası liberalizm ve küresel kapitalizm (küreselleşme) yönünde değiştiğinden beri finans, iletişim ve petrol gibi alanlarda doğrudan yabancı yatırımları (DYY) çekme yeteneği de artmıştır.

Geçiş ekonomilerinde DYY girişini 1990-2011 dönemi için inceleyen Estrin ve Uvalic, bu göstergenin neden Balkanlar'da farklı olduğu sorusuna verdikleri yanıtta, önce, DYY'nin Batı ve dünya nezdinde olumsuz Balkan görüntüsünü zayıflattığını; ardından DYY'nin Balkan ekonomilerini en az Orta ve Doğu Avrupa ekonomileri kadar olumlu etkilediğini

belirtmişlerdir.³⁷ 2000 ve 2010 yıllarında kendi ülkesine giren DYY stoku bakımından en yüksek değerleri elde eden ilk üç Balkan ülkesi Romanya, Hırvatistan ve Bulgaristan iken, en düşük değerlerde ise Makedonya ve Arnavutluk gözükmetedir. 2000 yılında hiçbir ülke 10 milyar doların üzerine çıkamazken, 2010’da ise üç ülke 30 milyar doları aşmayı başarmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Balkan Ülkelerine Giren Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) Stoku (Milyon dolar)

Kaynak: Estrin, Saul Estrin & Milica Uvalic. “Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?”, *LSE Europe in Question’ Discussion Paper Series (LEQS,)* No. 64/2013, July 2013, s.12, 16 ve 17.

³⁷ Saul Estrin & Milica Uvalic. “Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?”, *LSE Europe in Question’ Discussion Paper Series (LEQS,)* No. 64/2013, July 2013, pp. 5 and 38.

DYY ile ilgili görece olumlu seyreden gelişmeleri birkaç Balkan ülkesi açısından inceleyen Nuroğlu ve Nuroğlu'nun vurguladıkları gibi, Almanya'nın Türkiye'ye kıyasla bu bölgede daha etkin bir yatırımcı olduğu görülmektedir.³⁸ Almanya Balkanlar'daki DYY stokunda büyük bir paya sahipse, bu durumu olumlayan etmenler arasında Almanya'nın lokomotif güç olduğu AB'nin fonlarını bölge ülkelerine aktarması, AB üzerinden stratejik ortaklıklar kurması ve ayrıca bölge ülkeleri için büyük göç kapısı özelliğini taşıması, vb. sayılabilir.

Türkiye de son on yılda artan oranda Bulgaristan ve Romanya gibi komşularından Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Karadağ ve Arnavutluk'a kadar tüm bölgede toptancılık, bankacılık, otomotiv, inşaat ve eğitim gibi alanlarda şirketleşmiştir. Türkiye'nin ve Balkanlar'ın ortak ekonomik çıkarlarına uygun olan bu DYY gelişmelerinde Türkiye'nin girişimci marka şirketlerinin bölgeyi kârlı pazarlar olarak görmesinin yanı sıra bölge ülkelerinin de liberal eksenli yatırım ve vergi kolaylıklarını sağlaması rol oynamıştır.

Ayrıca, Balkanlar'ı değişik amaçlarla ve değişik yöntemlerle etkin istikrarsızlaştıran ya da bu bölgenin istikrarsızlaşmasına karşı edilgen tutum takınan küresel güçlerin bu kez demokratikleştirilmesi, Avrupa-ABD ittifakına kaydırılması ve çok uluslu şirketlere yeni müşteri haline getirilmesi amacıyla zenginleştirilmesi ve/ya toplumun yaşam standartlarının yükseltilmesi için çeşitli fonlar (örneğin AB nezdinde 'Katılım-öncesi Mali Yardım Programı' IPA) adı altında bölge ülkelerini milyarlarca dolar ya da avro değerinde finanse ettikleri görülmektedir.³⁹

4. Balkanlar'ın Geleceği için Ekonomi - Politik Öngörüler

Balkanlar için de geçerli olmak üzere, bugünkü gelişmeler gelecekte tarih olarak değerlendirilirken, 2000'li yılların başından bugüne bakmak da bir gelecek tahlili yapmak anlamına gelmektedir. Buna göre, örneğin, C. Amatu'nun başkanlığında (Türkiye'den de eski ekonomi bakanlarından K. Derviş'in katkıda bulunduğu) Balkanlar'ın Avrupa'daki geleceğine ilişkin yazılan bir uluslararası komisyon raporunda, yeni-sömürgeci güçlerin hedefi olduğu savlanan Balkanlar için sosyal mühendislik çerçevesinde -Balkanların sorun ve çözüm barındıran dinamik özelliğinin unutulmasına bağlı olarak- statükocu üç tehlikeden sözedilmiştir:⁴⁰ i- toplumun geleceğe

³⁸ Elif Nuroğlu ve Hüseyin H. Nuroğlu. *Balkanlarda Almanya ve Türkiye: İhracat ve Yatırımlar*, SETA Yayınları, İstanbul, 2016, s. 15-vd.

³⁹ ABD'nin ve AB'nin dış politikasında Balkanlar'a mali yardımın gerekliliği için bkz. Steven Woehrel, *Future of the Balkans and U.S. Policy Concerns*, CRS Report for Congress, May 13, 2009, pp. 9-10.

⁴⁰ International Commission on the Balkans, *The Balkans in Europe's Future*, R. Bosch Stiftung – K.

dair zayıf umutlar beslediğine vurgu yapan ‘beklentiler boşluğu’; ii- bölgenin itibarlı gelişen piyasalarına karşı gettolaşan Balkanlı ve göçmen karması bir bölüm nüfusun varlığı nedeniyle somutlaşan ‘kalkınma boşluğu’; iii- AB ile bütünleşme olmadan bölgenin hiçbir zaman refah ve istikrara kavuşamayacağı konusunda hükümetleri ve insanları uzlaştıran ‘entegrasyon tuzağı.’

Balkanlar bölge olarak ya da bu bölgedeki bir ülke bakımından süper güçlerden biri değildir, dengeleyici devletlere sahip değildir, hatta bölgesel güç denilebilecek, Türkiye’nin dışında devlet mevcut değildir. Çokuluslu küresel bir şirketi bilinmeyen Balkanlar, birkaç yıl öncesine kadar B. Avrupa, ABD ve Sovyet bloğunun çekim sahasında yer alırken günümüzde AB ve ABD’nin çekim sahasına girmiştir. Bölge ayrıca G-7, G-8, G-10, G-15 gibi küresel politikada etkili olan BM eşgüdüm gruplarına dâhil değildir. Ancak Türkiye’nin de yer aldığı G-20’de, Balkan devletlerinden sadece üye olanlar AB çatısı altında bir temsiliyet elde etmişlerdir.⁴¹ Türkiye açısından ise Balkanlar, Karpat’ın vurguladığı gibi, Avrupa ile olan dış ticaretinin ‘nefes borusu’ olarak nitelendirilebilir. Bulgaristan özellikle anayol üzerinde olduğu için bu ülke ile olan ekonomik ve ticari ilişkiler daha da önemli olmaktadır.⁴²

Türkiye’nin Balkan ülkeleriyle (Şubat 1934’te Atina’da Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile) Atatürk zamanında imzaladığı ve II. Paylaşım Savaşı’ndan sonra dağılan ‘Balkan Antantı’ ve Menderes zamanında (Şubat 1953’te Ankara’da Yunanistan ve Yugoslavya ile) imzaladığı ve 1960’ta istikrarlı bir ittifaka dönüşmeden dağılan ‘Balkan Paktı’ üzerinden uzun yıllar geçti. Yugoslavya’nın ‘bağlantısızlık’ hareketine girmesi, Sovyetler’in bölgedeki gölgesi, Kıbrıs sorunu, vb. nedenlerle entegrasyona dönüşemeyen bu anlaşmaların yarattığı boşluk; istikrar ve barışı amaçlayarak kurulan NATO ve AB ile doldurulmaya çalışılmaktadır. Tahirovic’in dediği gibi,⁴³ ‘Balkanlar’daki istikrar, özellikle Batı Balkanları önemseyen AB ve NATO entegrasyonları için gereklidir. Fakat Türkiye’de istikrar olmadan, ne Avrupa’da ne de Balkan bölgesinde istikrar olabilir.’

Balkan ülkeleriyle olan ilişkiler açısından gelecek için söylenecekler, büyük ölçüde geçmiş ve bugüne ait olan fotoğrafın yeniden değerlendirilmesi ve bazı öngörüler yapılmasına bağlı olacaktır. Öncelikle

Baudoun Foundation – German Marshall Fund of the US –C. S. Mott Foundation, 2005, pp. 10-12.

⁴¹ D. Ekinci, age, s. 22

⁴² K. Karpat, age, s. 36.

⁴³ Mehmedin Tahirovic, “Relations between Turkey and the Balkan Countries as in a Function of Improving the Regional Peace and Stability”, *Adam Akademi*, Vol. 4/2, 2014, p. 59.

bölgenin ekonomik ve politik gelişmeler açısından geleceğe yönelik nasıl bir yol izleyebileceği ve Türkiye ile de bu süreçte ilişkilerinin boyutunun nasıl olacağı düşünülmelidir. Bugüne ait fotoğraf AB'nin Orta Doğu kaynaklı savaş mültecilerinden ve politik / etnik terörizmden dolayı zor bir dönemden geçtiğini göstermektedir.

Balkan Bölgesi geçmişte olduğu gibi bugün de Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ile ilişkileri açısından önemli konumunu korumaktadır. Örneğin, Osmanlı'nın Avrupa ile ticaretinin arttığı 18. yüzyılda Balkanlar'da üretilen tarım ürünlerinin dağıtımını İtalya'nın Ancona ve Avusturya'nın Viyana şehirlerinde açılan yüzlerce ticari temsilcilikleriyle yürütülürdü. Müslüman ya da gayrimüslim olan sahipleri çoğunlukla Balkan kökenli idi ve Anadolu ile yakın ilişkileri vardı. Günümüzde de bu temel gerçekler aynı kalmıştır. Türkiye açısından ise ilişkilerin geleceği bu güç merkezleri arasında dengeleyici politikaları etkin uygulanmasına bağlı olmaktadır. Bunun yanında geçmişin bağları ile birlikte bölgenin zayıf ekonomik yapısından kurtulabilmesi büyük önem arz etmektedir.⁴⁴

Türkiye-Balkanlar arasındaki ilişkiler salt iki bölgeli ilişkiler olarak anlaşılmalıdır; zira her bir tarafın üyesi olduğu ya da üye olmak istediği uluslararası kuruluşlar ve yüklendiği sorumluluklardan dolayı karşılıklı ekonomik ve siyasal ilişkileri doğrudan ya da dolaylı etkilemektedir. Burada iki tarafı da AB'nin genişleme ve derinleşme politikaları eşit olmayan derecede etkilemektedir. Yanı sıra Gümrük Birliği Türkiye'nin AB'ye üye olmayan Balkan ülkelerine ticaretine çeşitli kısıtlar getirirken, AB'nin ABD ile imzaladığı ve yakında dünya kamuoyunu etkilemesi beklenen 'Trans-Atlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'ndan (TTIP)⁴⁵ hem Balkanlar hem de Türkiye kendini soyutlayamaz. Balkanlar da Türkiye de, temel felsefesi ve mantığı birleştirici olduğunu düşündüğü AB'nin tüm Avrupa adına, bundan sonra bölgede hiçbir şekilde bir bölünmeye yol açmayacağına, hatta bir bölünme duygusu yaratmayacağına, bölgeyi bir 'tecrit' (izolasyon) ve 'kenarda tutma' (marjinalleştirme) politikası malzemesi yapmayacağına⁴⁶ düşünebilir, fakat dünya emperyal tarihine bakıldığında, Avrupa'nın bir yüzünde 'birleştiricilik' varsa diğer yüzünde ise 'ayrımcılık' ve 'parçalama' olduğu bilinmektedir.

⁴⁴ K. Karpat, age, s. 36; D. Ekinci, age, s. 22.

⁴⁵ Tersine de düşünülebilir: Türkiye'nin belirsiz Avrupa geleceğinin de Transatlantik etkileri sözkonusudur. (Bkz. Nathalie Tocci, "Turkey and the European Union: A Journey in the Unknown", Brookings: Turkey Project Policy Paper, No 5, Nov. 2014, pp.11-2.

⁴⁶ Bülent Aras, "Turkey and the Balkans: New Policy in a Changing Regional Environment", *GMF: The German Marshall Fund of the United States on Turkey*, Oct. 31, 2012, p. 3.

Smith'in ifade ettiği gibi, Avrupa'da 1990-1999 yılları arasında toplam 57 ayrı (dünya genelinde ise 580'den fazla) kitlesel silahlı çatışma çıkmış ve eski Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan krizde belirginleştiği üzere 'etnik (iç) savaş' halinin nedeni bölgedeki etnik farklılığın kendisinden çok siyasetçilerin yürüttüğü kötü etnik politikaları olmuştur. Bu durumda etnik sorunlar diye adlandırılan sorunların aslında etnik maskenin altında bir iktidar ya da ekonomik kaynak savaşı olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴⁷ Arnavutluk ve Kosova'da çoğunluğu oluşturan Müslümanların, Bosna-Hersek'te hemen hemen toplam nüfusun yarısına eşit olması sözkonusu gerçeği değiştirmemektedir.

Balkan ailesi içinde ortaya çıkan etnik ağırlıklı sorunların diyalogla çözülmesi bölgenin ekonomik gelişmesine önemli katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Türkiye ve Avrupa arasındaki ilişkilerin önemli bir halkası Balkan ülkeleriyle kurulacak ilişkiyle biçimlenecektir. Diğer yandan Türkiye'nin AB ile olan yakınlaşma süreci de bölge ekonomileriyle olan ekonomik ve politik ilişki düzeyini etkileyecektir. Balkan ekonomilerinin 2014-2015 döneminde ortalama %6 oranında ihracatta reel büyüme göstermesi olumlu bir gelişmedir (Tablo 4) ve bu ilişkiler için bir hareket noktası sayılabilir.

Tablo 4: Bazı Balkan Ülkelerinin İhracatta Reel Büyüme Oranları (2014-2016)

<i>Bölge ve Ülkeler</i>	<i>Yıllara Göre Yaklaşık Reel İhracat Büyüme Oranı (%)</i>		
	2014	2015	2016 (t)
Güneydoğu Avrupa Bölgesi (AB'ye dâhil olan ülkeler; Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya)	6,5	6	6
Güneydoğu Avrupa Bölgesi (AB'ye dâhil olmayan ülkeler; Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Sırbistan, Makedonya)	6	6	5,5
Türkiye	7	0	0

Kaynak: IMF. Regional Economic Issues Central, Eastern, and Southeastern Europe How to Get Back on the Fast Track, May 2016, p. 1.

⁴⁷ Das Smith, *Kriz Bölgelerinde Savaş Çıkma Eğilimleri ve Nedenleri*, Çev. Friedrich Naumann Vakfı, Berghof Resarch Center, Germany, 2002, s. 3 ve 11.

Batı Balkanların dışında kalan Balkan devletleri (Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya) AB üyesidirler ve bu ülkelerle Türkiye'nin ilişkileri ikili ilişkilerin yanında AB perspektifinden de devam etmektedir. Bu nedenle özellikle (AB üyesi olan Slovenya ve Hırvatistan hariç) AB'ye mevcut aday ve potansiyel aday ülkelerle ilişkilerimiz daha bir önem ve özgün bir hal arz etmektedir. Eğer Türkiye AB dışında kalır ve bu ülkelerin tamamı AB üyesi olurlarsa sıkı ilişkiler eskisi gibi olamayacak, Türkiye-AB ilişkileri biçimine de dönüşecektir. Türkiye'nin tarihsel, kültürel, toplumsal ve coğrafi yakınlığı bulunan bu ülkelerle AB aracılığıyla bağının kopartılması olasılığı bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye bu olasılığı göz önünde bulundurarak, hem AB ile tam üyelik sürecini ısrarla devam ettirmeli ve hem de kendisine çok yakın ve gönül bağı olan Batı Balkan ülkeleri ile ilişkilerini daha da kuvvetlendirmelidir.⁴⁸

Diğer yandan Bölge bir 'iktisadi güvenlikleştirme' unsuru olarak enerji nakli açısından büyük güçlerin çatışmasının odağında yer almaktadır. Bu durum müdahale yoğunluğunun artmasına ve aynı zamanda gelişme olanaklarının kısıtlanmasına da yol açabilmektedir. Bu durum çeşitli örneklerle ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Bu çatışma hem enerji nakil hatları hem de savunma alanında olmakta bu durumun da ekonomik olarak önemli sonuçları ortaya çıkmaktadır.

Stiblar, Balkanlar için gelecekteki bölgesel işbirliği/entegrasyon üzerine düşünürken şu üçlü sıralamayı yapmaktadır: Vizyon - strateji (sistem reformu) - politika (önlemler). Onun Balkanlar için ortaya koyduğu '2022 Balkan kalkınma vizyonu'; i-toplumsal yaşamın tüm alanlarında bölge içi işbirliğinin yoğunlaştırılması; ii-Balkan ülkelerinde kişi başı gelirin ve refahın yükseltilmesi; ekolojik ve politik bilincin arttırılması dahil tüm ekonomik, toplumsal ve siyasal kalkınma düzeylerinin geliştirilmesi; iii-Balkanların küresel topluluk, AB ve Doğu ve Batı'daki diğer ittifaklara daha

⁴⁸ M. Gürkaynak, *age*, s. 128.

⁴⁹ Boğazların ve Trakya'nın jeopolitik önemini gösteren "Nabucco Projesi"ne Rusya karşı çıkmış ve proje yürürlüğe girememiştir. "Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi" (TANAP) Azerbaycan'ın Şah Deniz havzasının doğalgazının Türkiye üzerinden geçerek Bulgaristan'a kadar uzatılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Rusya'nın "Güney Akım Projesi" (GAP) ile de Rus doğalgazı Karadeniz altından Bulgaristan, Macaristan, Sırbistan, Slovakya üzerinden Batı Avrupa'ya taşınacaktır. Bir başka proje olan "Doğu Avrupa Boru Hattı Projesi" (SEEP) Türkiye'de BOTAS'ın mevcut boru hatlarının kullanılmasına dayanmaktadır. Böylece bütün bu enerji boru hatları projeleri (yani Nabucco, TANAP, GAP, SEEP) birbirine rakiptir ve hepsi için de Balkanlar önemlidir. Bir diğer örnek olarak ABD, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde füze savunma sistemi kurma programını dondurarak Balkanlar'a yönelmiştir. ABD'nin Balkanlar'da iki büyük üssü bulunmaktadır ve ABD Balkanlar'ı askeri üs olarak kullanmaktadır. Rusya enerji hatlarını bu bölgeden geçirmektedir. (Ekinci, *age*, s. 289-30).

yoğunlaştırılmış entegrasyonu şeklinde üç eksene oturtulmaktadır. Balkan ekonomileri bu eksenlerde kalmak üzere ‘sürdürülebilir büyüme’ hedefi için makroekonomik istikrar, açıklık, bilgi dolaşımı, ihracatın çeşitlendirilmesi, sermaye derinleşmesi, kamu yatırımı, istihdam ve eğitim, politikaların belirlenmesi, enerji tüketimi, kentsel yoğunluk ve ulaşım gibi bir dizi stratejik bileşene ihtiyaç duymaktadır.⁵⁰

Türkiye, geçmişten günümüze devam eden ve gelecekte de var olması gereken Balkan politikasını, ‘bölgesel sahiplenme’ ve ‘kapsayıcılık’ ilkelere bağlı olarak resmileştirmiştir. Buna göre Türkiye’nin resmi Balkan politikası; ‘üst düzeyli siyasal diyalog’, ‘herkes için güvenlik’, ‘yüksek ekonomik entegrasyon’ ve ‘bölgedeki çok etnikli, çok kültürlü, çok dinli toplumsal yapıların korunması’ olmak üzere dört noktada sürdürülmektedir.⁵¹

5. Sonuç Yerine

Balkan bölgesi, kendisini oluşturan ekonomilerin farklılığı dolayısıyla aynı (homojen) kalıba sokulamaz. Ortak yönleri kadar farklı yönleri de çok olan bu bölgedeki ülkelerinin geçmişinin çakıştığı, günümüzde çeliştiği ve gelecekte ise belirsizleştiği birçok ekonomi-politik olgu ve olaydan sözedilebilir.

Balkan ülkeleri, Suriye ve Irak iç savaşlarına bağlı olarak ortaya çıkan göç ve mülteci hareketlerinin yoğun olduğu şu güncel konjonktürde, tarihinde, Türkiye’den sonra en zor süreçlerden birini yaşamaktadır. Özellikle Suriye savaşı ve terör olayları yüzünden ülkesini terk etmek zorunda kalan binlerce insan önce Türkiye’ye gelmekte; Batı ve Güney Avrupa’ya gitmek istediklerinde ise güzergâh olarak seçtikleri özellikle Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya’yı ara duraklar olarak kullanmaktadırlar. Bir zamanlar İpek Yolu’nun Avrupa’daki ‘giriş kapısı’ olan Balkanlar, şimdi ise Orta Doğu’nun yangınından kaçmak isteyenler için ‘mülteci kampları’ndan biri haline geldi. Ancak kaynakları, mekânları ve refah olanakları sınırlı olan bu ülkelerin Suriyeli göçmenlere ‘ev sahipliği’ yapmaktan kaçınmaları, AB devletlerinin yasadışı saydığı göçmen kitlesini Türkiye’de tutma ya da kaçakları Türkiye’ye gönderme yönünde Türkiye ile ‘geri kabul anlaşması’na itmiştir. Bu anlaşma –göçmenler için harcanmak ya da gittikçe artan masrafları karşılamak üzere Türkiye’ye gönderilmesine söz

⁵⁰ Franjo Štiblar, “Economic Vision 2022 For Balkan Countries”, TASAM.

⁵¹ TC Dışişleri Bakanlığı, “Balkan Ülkeleri İle İlişkiler”, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa (14/09/2016)

verilen fakat henüz yerine getirilmeyen- birkaç milyar avroluk gibi sembolik bir parasal yardım karşılığında imzalanmıştır.

Geçmişte Osmanlı'nın Batı sınırlarını, günümüzde AB'nin Doğu sınırlarını çizen ve gelecekte de –'kaynayan kazan' potansiyeli azalmazsa ya da ortadan kalkmazsa- sınırlarının yeniden çizilme olasılığı bulunan Balkanlar, Avrupa kıtasının bir alt coğrafi bölgesi olmak dışında aynı zamanda Avrasya'nın Batı'daki ayağını oluşturması bakımından hassas bir 'ekonomi-politik bölge'dir. Fakat bu bölgede yer alan tüm ülkeler, Batı Avrupa'da gözüken aksine, kalkınma düzeyleri bakımından standart değildir. Birçok çelişkisi ve ikilemi bulunan Balkanlar'ın, başından beri kendisiyle ilişkileri bulunan Türkiye'ye her türlü sorununu yansıttığı izlenmektedir.

Bu makalenin bir tezi olarak, iddia edilebilir ki; Balkanlar 'Avrupa'nın diasporası' olmaktan çıkmadan, Türkiye'nin, diğer yazılı olan ve olmayan ölçütlerini (Kopenhag'dan Maastricht'e uzanan kriterleri) yerine getirirse bile, AB'ye üyeliği düşünülemez. Daha açık bir ifadeyle, gelişmelerden ve AB lokomotifleri olan devletlerinin (Almanya ve Fransa) niyetlerinden öyle anlaşılmaktadır ki, Balkan ülkelerinin tamamı, en yoksul Arnavutluk da dâhil olmak üzere, AB'ye katılmadan Türkiye'nin tam üyeliği beklenmemelidir. Nesnel düşünmek gerekirse, Balkanlar, coğrafi sınırlar ve çoğunlukla da kültürel değerler bakımından Türkiye'den daha önce ve daha fazlasıyla Avrupalıdır, Avrupa'dadır. Zaten AB, öncelikle bir farklı kültürler ya da kültürel değerler entegrasyonu değil midir? Eğer AB, önümüzdeki çeyrek yüzyılda, Balkanlar'a kısmi diaspora yaklaşımını sergilemekten vazgeçip Slovenya ve Hırvatistan'a açtığı kapıdan eski Yugoslav cumhuriyetleri başta olmak üzere tüm Balkan ülkelerini içeriye alırsa, ayrıca bununla yetinmeyip Sovyet bakiyesi olan Baltık ülkeleri için uyguladığı genişleme politikasına Ukrayna ile Beyaz Rusya'yı da dahil ederse, artık Türkiye 'AB defteri'ni –bir daha açmamak üzere- kapatabilir, kapatma cesaretini gösterebilir.

Tartışmaya açık bu savın temelinde; i-AB'nin eski üyelerini (durumu henüz netleşmeyen İngiltere gibi) kaybetmeyeceği ve 'dağılma' (dezentegrasyon) sürecine girmeyeceği; ii- AB'nin Türkiye'ye tüm bunlardan sonra Türkiye'ye sıra gelince genişleme kapasitesini tamamladığına dair bir ilanda bulunacağı; iii- yeni kuşak Avrupalı siyasetçilerin büyük orkestra şeflerinin (Almanya ve Fransa) öncülüğünde koro halinde artık Türkiye'yi istemediklerini ve bunu yazılı belgelere taşıyacakları; iv- son olarak, Türkiye'nin –AB'ye benzer olmasa da- seçenек entegrasyon pro-

jelerine (Şanghay İşbirliği Örgütü gibi) dahil olmayacağı, vb. varsayımlar yatmaktadır.

Bir zamanlar Balkanları uzun bir süre bir arada tutmayı başarmış olan ‘Osmanlı Barışı’ını ikame ettiği izlenimini veren fakat bu izlenimde pek net olmayan ‘Avrupa Barışı’ının bir ayağında Türkiye’nin var olduğu unutulmamalıdır. Türkiyesiz Avrupa Barışı mümkün mü? O halde AB’nin uzun vadeli bölgesel ve küresel planlarında (çıkarlarında) Türkiye varsa, onu herhangi bir yanlış senaryosunun konusu yapma lüksü de olmamalıdır. Türkiye’nin –sahip olduğu ‘sürdürülebilir Balkan politikası’ının da gösterdiği gibi-, salt AB’nin değil tüm dünyanın ‘ekonomi-politik etkileşim alanı’nda varlığını büyük oyuncuların biri olarak devam ettirmeye çalıştığı görülmektedir. ‘G-20’ ülkelerinden biri olmak bunun kanıtlarından biri değil mi?

KAYNAKÇA

- Akşin, Sina. “Faşizm Üzerine Genel Gözlemler”, iç. *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika (Murat Sarıca Anısına Sempozyum 30-31 Ocak 1993)*, Aybay Yayınları, İstanbul, 1993.
- Aras, Bülent. “Turkey and the Balkans: New Policy in a Changing Regional Environment”, *GMF: The German Marshall Fund of the United States on Turkey*, Oct. 31, 2012.
- Aytüre, Selma ve Ömer Berki. “Avrupa Birliği, Türkiye ve Balkan Ülkeleri Ticaret İlişkileri” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, Yıl:14, Özel Sayı:28, Güz, 2015, s. 197-212.
- Balbay, Mustafa. *Balkanlar*, 2.b., İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998.
- BİLGESEM. “Balkanlar ve Türkiye”, *Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, Rapor No: 64, Aralık 2014.
- Castellan, Georges. *Balkanların Tarihi: 14.-20.Yüzyıl*, Çev. Ayşegül Yaraman (Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- Çolak, Ö. Faruk. “Balkan, Ülkelerine Yönelik Sermaye Hareketleri: Bulgaristan Örneği” “Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 2012/10.

- Estrin, Saul Estrin and Milica Uvalic. "Foreign direct investment into transition economies: Are the Balkans different?", *LSE Europe in Question' Discussion Paper Series (LEQS)*, No. 64/2013, July 2013, [http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion %20 Paper%20Series/LEQSPaper64.pdf](http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion%20Paper%20Series/LEQSPaper64.pdf) (15/12/2015)
- IMF. *Regional Economic Issues Central, Eastern, and Southeastern Europe How to Get Back on the Fast Track*, May 2016.
- Ekinci, Deniz. "Balkan Coğrafyasının Jeopolitik Özellikleri Üzerine Düşünceler", *Çerçeve Dergisi*, (Yüzyıl Sonra Balkanlar), Yıl 21, S. 62, 2013.
- Emre, Akif. "Sırbistan Neyimiz Olur?", *Yeni Şafak Gazetesi*, 29 Aralık 2015.
- Gürkaynak, Muharrem. "Türk Dış Politikasında Batı Balkanlar: Dostluk ve İşbirliği Dinamikleri Üzerine", *Çerçeve Dergisi*, (Yüzyıl Sonra Balkanlar), Yıl 21 S. 62, 2013.
- International Commission on the Balkans. *The Balkans in Europe's Future*, R. Bosch Stiftung – K. Baudoun Foundation – German Marshall Fund of the US – C.S.Mott Foundation, 2005. <http://www.cls-sofia.org/> (16/12/2016)
- Kalaycıoğlu, Ersin. "Balkanlar'da Milliyetçilik ve Siyasal Yaşam: 1839-1939", iç. *İki Dünya Savaşı Arasında Avrupa ve Balkanlar: İdeolojiler ve Uluslararası Politika*, Murat Sarıca Anısına Sempozyum, 30-31 Ocak 1993, Aybay Yayınları, İstanbul, 1993.
- Karpat, Kemal. "Geçmişten Bugüne Balkanlar", *Çerçeve Dergisi*, (Yüzyıl Sonra Balkanlar), Yıl 21, S. 62, 2013.
- Milas, Herkül. *Türk – Yunan İlişkilerine Bir Önsöz: Tencere Dibin Kara*, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995.
- Nikolaydis, Kalipso. "Giriş: Yunan Paradoksu Nedir?", iç. *Yunan Paradoksu*, Der: G. T. Allison ve K. Nikolaydis, Çev. B. Tanatan, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.
- Nuroğlu, Elif ve Hüseyin H. Nuroğlu. *Balkanlarda Almanya ve Türkiye: İhracat ve Yatırımlar*, SETA Yayınları, İstanbul, 2016.
- Sancaktar, Caner. "Türkiye'nin Balkanlar Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Amaçlar ve Yapılması Gerekenler", *TASAM*, 2010.

- Smith, Das. “Kriz Bölgelerinde Savaş Çıkma Eğilimleri ve Nedenleri”, Çev. Friedrich Naumann Vakfı, *Berghof Resarch Center*, Germany, 2002, <http://www.yumpu.com/tr/document/view/18231440/kriz-bolgelerinde-savas-ckma-egilimleri-ve-nedenleri-berghof-/2> (8/9/2015)
- Štiblar, Franjo. “The Western Balkans in the turmoil of global crisis”, *Pecob’s Papers Series*, No 4, October 2010.
- Štiblar, Franjo. “Economic Vision 2022 For Balkan Countries”, TASAM, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/12_Franjo_Stiblar_EN_pdf_e8d1ab09-a9e1-46d1-a978-6569636f94e2.pdf
- Tahirovic, Mehmedin. “Relations between Turkey and the Balkan Countries as in a Function of Improving the Regional Peace and Stability”, *Adam Akademi*, C. 4/2, 2014, pp. 59-76.
- TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi). 8. *Uluslararası Balkan Forumu İstanbul Deklarasyonu*, 21-22 Nisan 2016 (Taslak), 17.05.2016a,
- TASAM. *Stratejik Vizyon Belgesi*: 8. Uluslararası Balkan Forumu: “Ticaret, Yatırım, Finans ve Rekabet”, 20-22 Nisan 2016b,
- TC Dışişleri Bakanlığı. “Balkan Ülkeleri İle İlişkiler”, http://www.mfa.gov.tr/balkanlar_ile-iliskiler.tr.mfa (14/09/2016)
- Tocci, Nathalie. “Turkey and the European Union: A Journey in the Unknown”, *Brookings: Turkey Project Policy Paper*, No 5, Nov. 2014.
- Woehrel, Steven. *Future of the Balkans and U.S. Policy Concerns*, CRS Report for Congress, May 13, 2009, <https://fpc.state.gov/documents/organization/125503.pdf>